

MOLIYAVIY AKTIVLAR TASNIFINI TAKOMILLASHTIRISH

Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Namangan muhandislik-qurilish instituti, Namangan, O'zbekiston.

xulugbek1984@gmail.com ORCID: 0000-0002-3589-373X

Annotatsiya. Moliyaviy aktivlarning nazariy asoslaridan biri bu ularning to'g'ri tasniflanishidir. Chunki, aktivlarni to'g'ri tavsiflanishi hisob va tahlil ishlari uchun o'ta muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Moliyaviy aktiv, daromad, pul mablag'lari, moliyaviy instrumentlar.

Аннотация. Одной из теоретических основ финансовых активов является их правильная классификация. Потому что правильное описание активов очень важно для учета и анализа.

Ключевые слова: Финансовый актив, доход, денежные средства, финансовые инструменты.

Abstract. One of the theoretical foundations of financial assets is their correct classification. Because the correct description of assets is very important for accounting and analysis.

Key words: Financial asset, income, funds, financial instruments.

Moliyaviy aktivlarning nazariy asoslaridan biri bu ularning to'g'ri tasniflanishidir. Chunki, aktivlarni to'g'ri tavsiflanishi hisob va tahlil ishlari uchun o'ta muhim ahamiyatga ega. Xorijlik va respublikamiz olimlari bu borada ham salmoqli ishlarni amalga oshirganlar.

Soha olimi B.Bo'ronov o'z ilmiy tadqiqot ishida moliyaviy aktivlarni juda chuqur va keng ko'lamda tasnif va tavsif qilgan [5]. Bizning qarashimizcha bu borada qilingan ish o'z ahamiyati bilan e'tirofqa sazovordir. Ilmiy tadqiqot ishimiz natijalariga ko'ra moliyaviy aktivlarni ba'zi bir jihatlaridan kelib chiqib yangi mezonlar asosida amaldagi tasnifini yanada takomillashtirish mumkin degan xulosaga keldik. Bu boradagi fikrlarimizni quyidagicha bayon etamiz.

Korxonalarda aktivga, shuningdek moliyaviy aktivga ega bo'lish, faqat unga egalik qilish bilan belgilanmaydi. Balki asosiy maqsad undan muayyan naf olishga qaratiladi. Naf esa daromad, qo'llab-quvatlash, nazorat qilish, boshqarish maqsadlarida bo'lishi mumkin.

1. Daromad olish maqsadida moliyaviy aktivlar ikki turga bo'linadi:

A) daromad keltirishi mumkin bo'lgan moliyaviy aktivlar. Bu holatda daromad kutilayotgan moliyaviy aktivlar daromad keltirmasligi ehtimolligi mavjud bo'ladi.

Misol uchun sotib olingan oddiy aktsiya. Bu aktsiyaga dividend aksioner kompaniyasini moliyaviy natijalariga bog‘liq bo‘ladi;

B) qat‘iy belgilangan daromadni keltiradigan moliyaviy aktivlar. Imtiyozli aktsiyalar, oligatsiyalar, depozitlar va shu kabilar.

2. Qo‘llab-quvvatlash (nazorat) maqsadida ushlab turilgan moliyaviy aktivlar:

Korxonalar moliyaviy aktivlarni faqat daromad olish maqsadidan kelib chiqib ushlab turmaydilar. Balki, o‘z faoliyatlariga bog‘liq bo‘lgan hamkorlikdagi korxonalarni qo‘llab-quvvatlash uchun ham moliyaviy aktiv shaklida mablag‘larni yo‘naltiradilar. Misol uchun, meva sotib olib qayta sotuvchi korxonalar o‘z hamkori bo‘lgan yashik ishlab chiqaruvchi korxonalarni uzoq yoki qisqa muddatli qarzar berib ularning faoliyatini bir ma‘romda borishiga ko‘mak beradilar. Bu erda qarzar berishdan asosiy maqsad imkon qadar yuqori daromad olish emas, balki yashik ishlab chiqaruvchi korxonani faoliyatini yurgizishdir.

3. Boshqarish maqsadida ushlab turiladigan moliyaviy aktivlar. Boshqa korxonalarining katta salmoqdagi aktsiyalarini sotib olib, ularning faoliyatini o‘z maqsadi yo‘lida olib borishga qaratilgan bo‘ladi. Bunda ikki hil maqsad ko‘zga tashlanadi:

A) yuqori daromad olish uchun boshqa korxonani faoliyatini boshqarish;

B) raqobat zarurati yuzasida muayyan korxonani boshqarish. Bunda daromad ustun ahamiyatga ega bo‘lmaydi. Meva sharbati quyadigan korxonalar doimo qadoqlash idishini ishlab chiqaradigan korxonalarni o‘z manfaatlari yo‘lida ishlatishga urinadilar. Bu bilan raqobatchilarga idish olish imkoniyatini bermaslikka harakat qiladi. Chunki, qadoqlash idishlarining ekologik afzalligi, dizayini, qulayligi va arzonligi, miqdorin etarli bo‘lishi raqobatchilar orasida juda ham muhimdir. Moliyaviy aktivni shu maqsadda yo‘naltirilish idish qadoqlovchi korxonalarni raqobat talabidan kelib chiqib boshqarish bo‘ladi.

Biz tomonimizdan taklif qilingan tasnifiy belgilar korxonalarda moliyaviy aktivlarga kutilayotgan naf nuqtaiy nazardan yondashish bo‘yicha moliyaviy aktivlar hisobi va tahlilini tashkil etish hamda yuritish uchun asos bo‘lishi bilan muhim ahamiyatga ega deb hisoblaymiz.

Moliyaviy aktivlarning nazariy tomonlaridan bir bu ularning turlari hamda moliyaviy aktivlarni hisobotlarda aks ettirish masalasidir. Bu borada ham milliy hisob tizimida kamchiliklar, etishmovchiliklar va takomillashtirilishi kerak bo‘lgan jihatlar majud. Moliyaviy aktivlarning turlariga ikki nuqtaiy nazardan yondashish mumkin.

1. Alohida aktiv turi taribida, ya‘ni xususiy holda. Bunda har bir aktiv o‘z nomi bilan qayd etiladi.

2. Buxgalteriya hisobi talablari asosida. Ya‘ni, analitik tarzda, schyotlar bo‘yicha va moliyaviy hisobot tartibida.

Moliyaviy aktivlar – korxonani egaligidagi mulk turi hisoblangan moliyaviy

resurslardir. Milliy hisob tizimida ular tarkibi:

- pul mablag‘lari;
- debitorlik majburiyatlari;
- uzoq va qisqa muddatli investitsiyalar
- kelgusi davr xarajatlari hamda muddati kechiktirilgan xarajatlardan iborat.

“Moliyaviy instrumentlar: axborotlarni taqdim etish” nomli 32-son BHXS (IAS) da moliyaviy aktiv turlari bo‘yicha quyidagi tartib berilgan.

Moliyaviy aktiv – shunday aktivki, bunda u:

- (a) pul mablag‘idir;
- (b) boshqa tadbirkorlik sub‘ektining ulushli instrumentidir;
- (v) quyidagilar bo‘yicha shartnomaviy huquqdir:
 - (i) boshqa tadbirkorlik sub‘ektidan pul mablag‘i yoki boshqa moliyaviy aktivni olish;
 - (ii) tadbirkorlik sub‘ekti uchun potentsial qulay bo‘lgan shartlarda boshqa tadbirkorlik sub‘ekti bilan moliyaviy aktivlarni yoki moliyaviy majburiyatlarni ayirboshlash;

(g) tadbirkorlik sub‘ektining o‘z ulushli instrumentlari bilan hisob-kitob qilinadigan yoki qilinishi mumkin bo‘lgan shartnoma:

(i) shunday noderivatidirki, bunda u bo‘yicha tadbirkorlik sub‘ektiga o‘z ulushli instrumentlarining o‘zgaruvchan miqdorini qabul qilish majburiyati yuklatiladi yoki yuklatilishi mumkin;

(ii) derivatidir, qaysiki tadbirkorlik sub‘ektining o‘z ulushli instrumentlarining qat‘iy belgilangan miqdoriga qat‘iy belgilangan pul mablag‘lari summasini yoki boshqa moliyaviy aktivni ayirboshlashdan tashqari boshqa usulda hisob-kitob qilinadi yoki qilinishi mumkin. Ushbu maqsad uchun, tadbirkorlik sub‘ektining o‘z ulushli instrumentlari 16A va 16B-bandlarga muvofiq ulushli instrumentlar sifatida tasniflangan qayta sotiladigan moliyaviy instrumentlarini, faqat likvidatsiya jarayonida tadbirkorlik sub‘ektiga uning sof aktivlaridagi proportsional ulushini boshqa tomonga etkazib berish majburiyatini yuklaydigan hamda 16V va 16G-bandlarga muvofiq ulushli instrumentlar sifatida tasniflangan instrumentlarni, yoki tadbirkorlik sub‘ektining o‘z ulushli instrumentlarini kelgusida olish yoki etkazib berish bo‘yicha shartnomalar bo‘lgan instrumentlarni o‘z ichiga olmaydi. [2]

Milliy va xalqaro hisob standartdagi moliyaviy aktiv turlari taqqoslanganda bir qator farqlar mavjudligi ayon bo‘lmoqda. Farqlar asosan noderivativ instrumentlar, dirivativ instrumentlar, ulushli instrumentlar kabi moliyaviy aktivlar turidan kelib chiqmoqda. Bunday aktiv turlari hali milliy hisob tizimida to‘liq qo‘llanilgani yo‘q.

Demak, hisob tizimimizda moliyaviy aktivlarni nazariy asoslarini xalqaro standartlar darajasi bilan uyg‘unlashishini ta‘minlash uchun mavjud farqlarni hosil qilgan moliyaviy aktiv turlarini keng ko‘lamda o‘rganib uning milliy amaliyotga tatbiq

etish kerak ekan. Bu holat ham moliyaviy aktivlar tasnifini kelgusida yanada takomillashtirishga sabab bo'luvchi voqeliklardan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, korxonalar moliyaviy aktivlar hisobi va tahlilining tasnifiy asoslarini tadqiq etish va uni takomillashtirish, avvalo ichki foydalanuvchilar uchun axborotlar makonini kengaytirib, sifatli axborotlarni shakllantirib berishga, shuningdek milliy iqtisodiyotda moliyaviy aktivlari hisobi va tahlilini globallashtirish ta'sirida rivojlanayotgan iqtisodiy munosabatlar hamda xalqaro bozor qatnashchilari talablariga moslashtirish uchun xizmat qiladi. Bu harakatni muvafaqqiyatli amalga oshirish esa ichki hamda tashqi moliyaviy axborotdan foydalanuvchilarga qulay hamda tushunarli axborot muhiti yaratish yo'lidagi muhim tadbirlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori 2020 yil 24 fevral, №PQ-4611: "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"
2. 32-sonli BHXS "Moliyaviy instrumentlar: axborotlarni taqdim etish"
3. Donald E. Kieso, Jtrry J. Weygandt, Terry D. Warfield. INTERMEDIATE ACCOUNTING. John Wiley & Sons, USA. 2004. 1331 r.
4. B.Xakimov Moliyaviy hisobotning kontseptual asosi. Bozor, Pul va Kredit. //2010. №09. 52-55 b.
5. B.F.Bo'ronov. Korxonalar moliyaviy aktivlari hisobi va hisobotini xalqaro standartlariga muvofiqlashtirish. Monografiya. SamDChTI nashr-matbaa markazi. 2020 yil. 154 bet.
6. Холмирзаев, У. А. (2022). ҚИСҚА МУДДАТЛИ ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАРНИ АНАЛИТИК ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *Архив научных исследований*, 2(1).
7. ХАКИМОВ, Б., ТАЛАБОЕВ, Х., & ХОЛМИРЗАЕВ, У. (2021). ВОПРОСЫ УЛУЧШЕНИЯ АНАЛИЗА ОБРАЩЕНИЯ ДОЛГОВОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ НАПРАВЛЕНИЯ. *Экономика и социум*, (6-2 (85)), 441-446.
8. Khakimov, B., & Kholmirezayev, U. (2020). IMPROVING CASH ACCOUNTING AND ANALYSIS ON THE BASIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCES. *International Finance and Accounting*, 2020(1), 18.
9. Hakimov, B., Yunusov, M., & Holmirzayev, U. (2018). Elaboration of The Balance Sheet Liquidity Analysis-Requirements of The Period. *International Finance and Accounting*, 100.
10. Sirojiddinov, I., Xolmirzaev, U., & Axmadjonova, M. (2021). THE NEED AND FACTORS TO ACCELERATE THE DEVELOPMENT OF PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. *Интернаука*, (21-5), 14-16.
11. Abdulazizovich, K. U. (2022). IMPROVING METHODOLOGICAL APPROACHES TO FINANCIAL ASSET ACCOUNTING. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, 16(4), 56-62.
12. Abdulazizovich, X. U. B. (2023). XALQARO QOIDALAR ASOSIDA QIMMATLI QOG'OZLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH.

13. Abdulazizovich, K. U. B. (2023). Improvement Of Information About Accounts Receivable In Current Assets In The Balance Sheet Based On International Standards. *Journal of Survey in Fisheries Sciences*, 10(2S), 2849-2859.
14. Ubaydullaev, T., & Holmirzaev, U. (2018). PECULIARITIES OF TAXATION OF INDIVIDUALS IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Экономика и социум*, (11 (54)), 54-57.
15. Qutbiddinovich, S. I., & Abdulazizovich, X. U. B. (2023). GAAP ASOSIGA QO'YILGAN MOLIYAVIY HISOB KONTSEPTSIYALARI. *Interpretation and researches*, 1(3), 42-50.
16. Kholmiraev, U. B. A., & Ubaydullayev, T. A. (2023). Improving the classification of financial assets according to the economic content. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(1), 203-209.
17. O'g'li, J. E. S., & Abdulazizovich, X. U. B. (2019). Profits of housekeeping and its development. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 8(4), 419-423.
18. Abdullayevich, A. O., & Abdullajanovich, U. T. (2021, December). Development of small business and private entrepreneurship in Uzbekistan. In *Conference Zone* (pp. 123-128).
19. Xolmirzaev, U. B. A., & Madaliev, M. R. (2023). MOLIVIY HISOBOTLARNING QAYTA KO 'RIB CHIQLISHIDA XALQARO TALABLARGA RIOYA ETILISHI ZARURLIGI. *Educational research in universal sciences*, 2(3), 424-432.
20. Khakimov, B. J., Alimov, B. B., Kholmiraev, U. A., & Polechov, A. X. theory of Economic Analysis. *Tashkent" economics-finance"—2013*.
21. Gulshirin, J., & Abdulazizovich, X. U. B. (2022, March). INCREASING THE EFFICIENCY OF INVESTMENT IN THE DEVELOPMENT OF EXPORT DIVERSIFICATION IN THE REGION. In *Conference Zone* (pp. 277-281).
22. Abdulazizovich, K. U. (2023). POSITIVE ASPECTS OF THE CASH METHOD IN SMALL ENTERPRISES UNDER UNUSUAL CIRCUMSTANCES. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, 12(11), 38-47.
23. Xolmirzaev, U. A., & Hakimova, G. A. (2023). XO'JALIK YURITUVCHI SUB'EKTlarda DEBITOR QARZLARINING AYLANISHI TAHLILIGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR: XO'JALIK YURITUVCHI SUB'EKTlarda DEBITOR QARZLARINING AYLANISHI TAHLILIGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR.
24. Холмирзаев, У. А. (2023). ДЕБИТОР ҚАРЗЛАРИНИ АЙЛАНИШИ ТАХЛИЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ: ДЕБИТОР ҚАРЗЛАРИНИ АЙЛАНИШИ ТАХЛИЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.
25. Холмирзаев, У. А., & Самижонова, Ш. С. (2022). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОТРАЖЕНИЯ ДЕНЕГ В БУХГАЛТЕРСКОМ БАЛАНСЕ. *Экономика и социум*, (5-2 (92)), 755-766.
26. Холмирзаев, У. А., & Камолдинов, О. О. (2022). АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ О ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ ПО ОБОРОТНЫМ СРЕДСТВАМ В БУХГАЛТЕРСКОМ БАЛАНСЕ. *Экономика и социум*, (5-2 (92)), 767-779.
27. Khakimov, J. B., & Kholmiraev, A. U. (2021). Positive Aspects Of Cash Method In Small Enterprises In The Context Of Pandemic. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(7).